

MPRA

Munich Personal RePEc Archive

Historical traditions and tendencies of development of the academic autonomy

Dimitrova, Darina

2016

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/92011/>
MPRA Paper No. 92011, posted 07 Feb 2019 08:24 UTC

ИСТОРИЧЕСКИ ТРАДИЦИИ И ТЕНДЕНЦИИ ЗА РАЗВИТИЕ
НА АКАДЕМИЧНАТА АВТОНОМИЯ

Дарина Димитрова

Актуалността на темата за академичната автономия произтича от следните фактори. Значението на висшето образование през последните двадесет години в България нараства и това се свързва с общия процес, наблюдаван в развитите страни. Този процес има своите традиционни корени в нагласите на българите за инвестиране в образование, но е свързан и със социалните ползи от по-високото образователно ниво. През последните години страната е изправена пред неблагоприятна демографска криза в съчетание с множество други негативни фактори – застаряване на населението, увеличаване броя на безработните млади хора с висше образование и др. В тази нелека ситуация българското висше образование е призвано да намира начини за оцеляване, преминавайки през превратностите на времето.

Целта на настоящата работа е да се изследва и анализира институтът на академичната автономия през три основни периода в развитието на законодателството в областта на висшето образование, които съвпадат с историческото и общественно-политическо развитие на държавата. Първият период е от Освобождението до 1944 г., вторият е от 1944 г. до 1989 г. и третият е след демократичните промени от 1989 г. до днес. Институтът на академичната автономия се изследва в следните направления. От една страна, се анализира в исторически аспект наличието на академична автономия при устройството и управлението на висшите училища през посочените три периода, от друга страна, се разглеждат съвременните правни аспекти на академичната автономия и от трета страна, се посочват тенденциите за нейното развитие.

Законодателството в периода от Освобождението до 1944 г. не познава термина „академична автономия“, но още с откриването на първото висше училище у нас започва и борбата на академичната общност за отстояването на редица академични свободи.¹ Въпросът за универ-

The present report researches and analyzes the institute of academic autonomy in three main periods of the development of Bulgarian legislation in the area of Higher education from the Liberation until present days. The accent is put on the current legal aspects of academic autonomy in its three forms – academic freedoms, academic self-government and inviolability of the territory of the higher schools. Highlighted are the contemporary trends of the academic autonomy’s development after the latest amendments of the Higher education act.

ситетската (академичната) автономия е изследван и в по-старата конституционноправна литература.² Баламезов, анализирайки законодателството в областта на науката и обучението в периода след Освобождението, посочва, че университетската автономия е съставена от две части: научна автономия и административна автономия. Като под научна автономия или свобода на науката се разбира „всеки да може да доказва устно и печатно в научни среди и публични събрания, каквато иска теза“, а професорите да могат свободно да излагат в лекциите си своите разбирания. Под административна автономия се има предвид университетът сам да подбира преподавателите си, сам да изработва учебните си планове, сам да налага дисциплинарни наказания за нарушаване на вътрешния ред, а не да прави това под надзора на изпълнителната власт.³ Днес разбирането за понятието „академична автономия“ е значително по-широко, но за това ще стане дума по-долу.

Ако разгледаме българското законодателство в периода от Освобождението до 1944 г., ще видим, че дори само в тези два аспекта – научен и административен, академична автономия няма в

¹ Манафова, М. Университетската автономия: въвеждане и отстояване (1888 – 1912). // Исторически преглед, 11/1988, с. 20–35; Манолова, М. Идеята за автономността при създа-

ването и развитието на Университета. // Научен живот, 5/1988, с. 8–10, 13.

² Баламезов, Ст. Конституционно право. Част трета, Софи-Р, 1993, с. 321 и сл.

³ Пак там, с. 348–349.

пълна степен. Първото българско висше училище е открито през 1888 г., но първият нормативен акт, в който се среща понятието „ректор“, е Законът за отваряне на висше училище в София⁴ (днес Софийски университет). Ректорът е избран с тайно гласуване от преподавателите, но се утвърждава от Министерството на просвещението. Административният надзор на министъра е много силен и защото преподавателите „се назначават направо от Министерството на просвещението“.

Следващите – Закон за висшето училище в София⁵, Закон за Ефорията на Университета „Братя Евлоги и Христо Георгиеви от Карлово“ и Закон за Университета⁶, предвиждат управлението на първото ни висше училище вече да се осъществява от ректор, академически съвет, декани и факултетни съвети. От една страна, това са нови органи, непознати за предходната нормативна уредба, на които се дава по-голяма самостоятелност при управлението на висшето училище.⁷ От друга страна обаче, съгласно правилата на Закона за Университета от 1904 г. „всички членове на университетския персонал... се ползват с права на държавни чиновници“. Съгласно законодателството в периода от Освобождението до 1944 г. университетските преподаватели и другите служители на висшите училища имат статут на чиновници/държавни служители.⁸ Затова реди-

ца текстове на законите в областта на висшето образование препращат към Закона за чиновниците и Закона за държавните служители.⁹ Разпоредбите на тези закони се прилагат към университетските преподаватели и персонала във висшите училища в качеството им на чиновници/държавни служители, затова административният надзор и дисциплинарната власт на министъра на просвещението спрямо тях са толкова силни.

Вижда се, че университетът не разполага с пълна автономия да се самоуправлява. Академичната общност не може самостоятелно да избира ръководните органи или преподавателския състав, нито да налага самостоятелно дисциплинарни наказания, без утвърждаване от Министерството на просвещението. Въпреки това Законът за Университета от 1904 г. се приема от изследователите на този период от историята на висшето ни образование като образец на извоювана и утвърдена академична автономия.¹⁰

Авторът се присъединява към подобно становище с уговорката, че към дадения исторически период тази непълна академична автономия, от гледна точка на съвременните разбирания и законодателство, е безспорен успех за академичната общност на първото ни висше училище, открито през 1888 г. Много скоро Законът от 1895 г. стеснява всеобхватната административна власт на министъра на просвещението, установена с предходните нормативни актове. Законът за Университета от 1904 г. още повече разширява академичната автономия на първото ни висше училище. Затова закриването му през 1907 г. е наречено „университетска криза“.¹¹ С указ на княза от 4 януари 1907 г.¹² е закрит университетът и са уволнени всички преподаватели. Новият Закон за Университета от февруари 1907 г.¹³ значително ограничава правата на ректора и академическия съвет по отношение управлението на университета¹⁴ и академичната автономия е

⁴ ДВ, бр. 2/1889 г.

⁵ ДВ, бр. 13/1895 г.

⁶ ДВ, бр. 19/1904 г.

⁷ Напр. деканите се избират от факултетните съвети, академичният персонал избира членове за академическия съвет и те не се утвърждават от органите на изпълнителната власт. Ректорът обаче се утвърждава от министъра на просвещението, въпреки че се избира или от академическия съвет (по правилата на Закона от 1895 г.), или от всички факултети (по правилата на Закона от 1904 г.). Преподавателите се назначават от министъра на просвещението, но вече се взема мнението на академическия съвет (по правилата на Закона от 1895 г.). Законът от 1904 г. разширява още правомощията на академическия съвет. Професорите и редовните доценти се избират от академическия съвет, но тяхното назначаване пак става с одобрение на министъра на просвещението.

⁸ Съгласно Закона за университета (ДВ, бр. 39/1907 г.): Лицата от университетския персонал, които се назначават от министъра, в дисциплинарно отношение се подвеждат под постановленията на Закона за чиновниците; съгласно Наредба-Закон за висшето търговско училище в гр. Свищов „Д. А. Ценов“ (ДВ, бр. 200/1936 г.): Всички преподаватели и служители във висшето търговско училище се приравняват в права и задължения на държавните служители; съгласно Закона за Държавното висше училище за финансови и административни науки – София (ДВ, бр. 126/1940 г.): Редовните преподаватели и административните чиновници се считат за държавни служители.

⁹ Закон за чиновниците – ДВ, бр. 123/1882 г.; Закон за държавните служители – ДВ, бр. 243/1922 г.

¹⁰ **Цанев, Д. и др.** История на Софийския университет „Климент Охридски“. С., 1988, с. 53; **Манолова, М.** Цит. съч., с. 10; **Манафова, М.** Цит. съч., с. 28.

¹¹ **Цанев, Д. и др.** Цит. съч., с. 58; **Бояджиева, П.** Университетската автономия и обществена модернизация или обществеността на борбата на Софийския университет за автономия. // Социологически проблеми, 3/1997, с. 63.

¹² ДВ, бр. 4/1907 г.

¹³ ДВ, бр. 39/1907 г.

¹⁴ Съгласно Закона за Университета от 1907 г.: Ректорът се назначава от държавния глава. Въвеждат се съществени промени в реда за назначаване, уволняване и налагане на дисциплинарни наказания на преподавателите. Министърът на

напълно отменена. В резултат на борбата на академичната общност и вследствие на силен обществен натиск са приети нови закони¹⁵, които възстановяват много от правата на ректора и академичния съвет при управлението на университета, установени със Закона за Университета от 1904 г. Но във всички законодателни актове в периода от Освобождението до 1944 г., под една или друга форма, се запазва административният надзор над висшите училища от страна на министъра на просвещението.

Висшето търговско училище във Варна (днес ИУ – Варна) също води борба за академична автономия. То е открито по инициатива на Варненската търговско-индустриална камара¹⁶ и преподавателите му нямат статут на държавни служители, но финансовата му зависимост от страна на камарата е основна причина за силната ѝ опека. Наред с това то се намира под върховния надзор на Министерството на търговията.¹⁷ Съгласно правилата на първия Правилник за Висшето търговско училище от 1920 г. първият ректор се назначава от министъра на търговията, а следващите се назначават от Варненската търговско-индустриална камара, която има и право да назначава и уволнява преподавателите. Изследователите на този период от историята на ИУ – Варна подчертават, че академичната автономия по онова време е нарушавана често както от държавните органи, така и от Варненската търговско-индустриална камара.¹⁸

Академичното ръководство на Висшето търговско училище успява да се освободи от административната власт на камарата през учебната 1925/1926 г. Тогава академичният съвет изработва нов правилник, изпраща го за одобрение на Министерството на просвещението, въз основа на който на 8 декември 1925 г. е проведен първият избор за ректор от академичния съвет. Отнето е

правото на Варненската търговско-индустриална камара да назначава ректора и преподавателите.¹⁹ Така академичният съвет успява да си извоюва относителна академична автономия, която обаче е важна, защото поставя началото на по-демократични академични традиции.

В обобщение трябва да се посочи, че в периода от Освобождението до 1944 г. висшите училища разполагат с известна, но непълна академична автономия поради прекия административен и йерархичен надзор и контрол на министъра на просвещението, залегнали като принципно положение във всички нормативни актове от този период. Друга законодателна пречка за по-големи академични свободи е статутът на държавни служители на университетските преподаватели и на другия университетски персонал в повечето висши училища. Това дава не само административна власт при управлението на висшите училища, но и дисциплинарна власт на министъра на просвещението над университетските преподаватели. Законодателството, касаещо висшите училища, в периода от Освобождението до 1944 г. е разпръснато в множество нормативни актове, които са променяни много динамично и в нито един от тях не се използва терминът „академична автономия“. Въпреки това този период е важен, защото **за първи път в нашето общество се поставя въпросът за същността и границите на академичната автономия**. За първи път се подлагат на обществен дебат въпроси, които след десетилетия ще бъдат в основата на академичните традиции, които имаме днес. Те не са законодателна даденост. Напротив, законодателните промени са резултат от борбата на академичната общност за автономия.

В законодателството от 1944 до 1989 г. също не се използва понятието „академична автономия“. Тя на практика липсва. През този период държавата установява всеобхватен контрол над целия обществен живот, в т.ч. и над академичната общност и над висшите училища. Още с първия Закон за висшето образование от 1947 г.²⁰ се създава Комисия за висшето образование като съвещателен орган на министъра на народното просвещение, на когото принадлежи върховният надзор върху висшите учебни заведения. Формално висшите училища се управляват от академически съвет и ректор, но Комисията за висшето образование и министърът на народното просвещение имат право на пълен контрол над всички висши учебни заведения по всички направления –

просвещението ръководи и контролира цялата процедура от обявата за свободно място до назначаването на университетския преподавател.

¹⁵ Закон за народното просвещение (ДВ, бр. 49/1909 г.), Закон за изменение и допълнение на Закона за народното просвещение (ДВ, бр. 87/1921 г.), Закон за изменение и допълнение на Закона за народното просвещение (ДВ, бр. 79/1924 г.)

¹⁶ Цонев, С. История на ВИНС „Д. Благоев“ – Варна. В., 1988, с. 4–5.

¹⁷ Съгласно §3 от Правилника: Варненското Висше търговско училище се намира под върховния надзор на Министерството на търговията, промишлеността и труда (публикуван в сп. „Известия на ИУ – Варна“, бр. 1/1995 г.)

¹⁸ Близнаков, П. Академическият съвет и ръководства на Икономическия университет – Варна през 75-годишната му история. // Известия на ИУ – Варна, 1/1995., с. 53.

¹⁹ Близнаков, П. Цит. стат., с. 53.; Цонев, С. Цит. съч., с. 8–9.

²⁰ ДВ, бр. 153/1947 г.

научноизследователска и учебна дейност, кадрово израстване и дисциплинарна отговорност на преподавателите.²¹

Вторият Закон за висшето образование от 1948 г.²² урежда, че всички висши учебни заведения в България се намират под върховното ръководство на Комитета за наука, изкуство и култура. Всяко висше учебно заведение има ректор и академически съвет, но те са само номинални органи за управление. Реално Комитетът за наука, изкуство и култура е орган за управление на висшите училища. Председателят на Комитета има пълна административна, финансова и дисциплинарна власт при управлението на висшите училища.²³

Според разпоредбите на третия Закон за висшето образование от 1958 г.²⁴ висшите учебни заведения са под ведомството на Министерството на просветата и културата, при което се създава Висша атестационна комисия. Този закон също урежда познатите от предходните нормативни актове органи за управление, като ректор, академически съвет, декани и факултетски съвети. Но устройството и управлението на висшите учебни заведения отново се уреждат на основа на принципа за силен централизиран надзор и контрол от

страна на Министерството на просветата и Висшата атестационна комисия.²⁵

В обобщение за периода от 1944 до 1989 г.: академичната автономия се отменя законодателно чрез всички приемани през този период нормативни актове и изобщо не стои на дневен ред пред обществото някакъв дебат „за“ и „против“ академичната автономия.

След демократичните промени през 1989 г. академичната автономия се възражда като принцип за устройство и управление на висшите училища. Приет е Законът за академичната автономия на висшите учебни заведения²⁶. На основа на предоставената академична автономия висшите учебни заведения вече самостоятелно определят организационната си структура, приемат правилник за устройството и дейността си, обявяват конкурси и избират научни и преподавателски кадри, извършват редица други административни и стопански дейности. За първи път на общото събрание е дадено право да определя числеността на академическия съвет за съответния мандат и да избира с тайно гласуване неговите членове и ректора без утвърждаване от централните органи на държавно управление, както е в предходните периоди. **Законът за академичната автономия на висшите учебни заведения** се прилага само пет години²⁷, но той е важен като първи нормативен акт, който използва термина „академична автономия“ и поставя началото на нови демократични традиции.

Съвременната нормативна уредба на академичната автономия е дадена в Глава четвърта на ЗВО. Съгласно чл. 19, ал. 3 в академичната автономия се включват три форми – акаде-

---

²¹ Комисията за висшето образование: а) съгласува дейността на отделните висши учебни заведения; б) преглежда и препоръчва за утвърждаване правилниците, учебните планове и програмите на висшите учебни заведения; в) проучва общите отчети на висшите учебни заведения по изпълнение на научноизследователските и учебните планове и програми и ги докладва на министъра; г) при особени мнения или писмени възражения срещу решенията на факултетския или академическия съвет проверява решенията по избор, поканване и повишение на доценти и професори, по издаване на учебници и други научни помагала и по даване учените степени „кандидат“ и „доктор“ на съответните науки и изказва обосновано мнение пред министъра. Дисциплинарните наказания се налагат по предложение на факултетския съвет от академичния съвет и се утвърждават от министъра на народното просвещение.

²² ДВ, бр. 224/1948 г.

²³ Председателят на Комитета: утвърждава изборите за ректор, решенията на академическия съвет за обявяване на конкурси за преподаватели, избор и повишаване на преподаватели, решението на общото събрание за освобождаване на ректора и деканите; утвърждава всички решения на академичния съвет и факултетните съвети по въпроси, свързани с учебната и научноизследователската работа; назначава професорите, редовните доценти и асистентите; назначава началник, който ръководи административно-стопанските въпроси за всяко висше учебно заведение; уволнява преподаватели, които проявяват противонародна дейност.

²⁴ ДВ, бр. 12/1958 г.

---

²⁵ Съгласно Закона за висшето образование от 1958 г.: ректорите и деканите се утвърждават от министъра на просветата; изборът за професори, доценти и старши научни сътрудници се утвърждава от Висшата атестационна комисия; заповедите за назначаване на професорите, доцентите и старшите научни сътрудници се издават от министъра на просветата; уволнението на професори, доценти и старши научни сътрудници при противонародна дейност и при осъждане за тежки и позорни деяния става със заповед на министъра на просветата; освобождаването от длъжност на професори, доценти и старши научни сътрудници, когато не се справят с преподавателските и научноизследователските си задължения или когато се закрива висшето учебно заведение, факултетът или специалността, става със заповед на министъра на просветата; трудовите спорове по уволняването и освобождаването от длъжност на научно-преподавателския състав не подлежат на разглеждане от помирителни комисии или съд.

²⁶ ДВ, бр. 10/1990 г.

²⁷ Отменен с приемането на действащия Закон за висшето образование (ЗВО) – ДВ, бр. 112/1995 г.

мични свободи, академично самоуправление и неприкосновеност на висшето училище, които са изчерпателно изброени.

Съгласно чл. 20 ЗВО академичната свобода се изразява в свобода на преподаването, свобода на провеждането на научни изследвания, свобода на творческите изяви, свобода на обучението, свобода на сътрудничество за извършване на съвместна учебна дейност с други висши училища и научни организации и на образователен франчайз с други висши училища, както и на съвместна научноизследователска, художествено-творческа, проектна и иновационна дейност с други висши училища и организации в страната и чужбина.

Една от най-важните дейности в тази форма на академична автономия е свободата на провеждането на научни изследвания. Преобладаващата част от научните изследвания в България се осъществява във висшите училища. За увеличаване ефективността на научноизследователската дейност на университетите е нужен финансов ресурс. От една страна, държавата насърчава развитието на научноизследователската дейност чрез финансовото стимулиране на научните изследвания (чл. 4, ал. 1 ЗННИ)²⁸. От друга страна, висшите училища могат сами да генерират значителен финансов ресурс чрез стопанските дейности, залегнали във втората форма на академичната автономия – академичното самоуправление.

Академичното самоуправление се изразява в най-различни дейности (чл. 21 ЗВО). **От една страна**, основно място сред тях заемат редица административни свободи, като: 1) изборност и мандатност на всички органи за управление; 2) право на висшето училище да урежда устройството и дейността си в собствени правилници; 3) самостоятелно определяне на научно-преподавателския състав, на условията за приемане и формите на обучение на студентите, докторантите и специализантите; 4) самостоятелно разработване и изпълнение на учебни планове и научноизследователски проекти; 5) избор на специалностите, по които се осъществява обучение; 6) право за обявяване на конкурси и избор на преподаватели при условия и по ред, установени в ЗРАСРБ. **От друга страна**, към академичното самоуправление спада и правото да се извършват редица стопански дейности.

Тенденциите за развитие на академичната автономия трябва да се търсят именно по линия на **правото висшите училища да извършват стопански дейности**, особено след последните

изменения на ЗВО от март 2016 г.²⁹ и дистанцирането на държавата от ангажимента да субсидира голям брой университетски специалности като „неприоритетни“. Сред стопанските дейности се открояват: 1) право за формиране на собствени фондове и самостоятелно определяне на условията и реда за тяхното изразходване; 2) предоставяне на образователен франчайз като съвкупност от права на интелектуална собственост върху марки, фирмени знаци, изработени модели, дизайни, авторски права, ноу-хау или патенти или върху програми за обучение на студенти, предоставени от едно висше училище (франчайзингодател) на друго висше училище (франчайзингополучател) срещу възнаграждение; 3) право на изграждане, притежаване или ползване на материална база, нужна за образователната и научноизследователската дейност и за социално-битовото обслужване на студенти и преподаватели, докторанти и служители; 4) право на извършване на стопанска дейност, свързана с основната дейност на висшето училище и реализацията на създаваните от него научноизследователски резултати и обекти на интелектуална собственост; 5) право на сдружаване с други лица, както и на създаване на търговски дружества за целите на стопанската реализация на резултати от научни изследвания и обекти на интелектуална собственост със собствени средства; 6) право и на държавните висши училища, получили при институционална акредитация оценка от 8,00 до 10,00 да извършват обучение срещу заплащане във всички образователно-квалификационни степени.

Извършването на стопански дейности с цел печалба ще доведе до по-голяма финансова стабилност, свобода и независимост на висшите училища от държавата, а оттам и до по-голяма академична автономия във всичките ѝ форми. В малкото съвременни публикации по въпроси на академичната автономия се посочва, че държавата упражнява „тотален контрол“ върху академичните общности чрез финансови механизми. В продължение на десетилетия единствен източник за издръжка на висшите училища е държавната субсидия. Това свежда академичното самоуправление само до „оперативно администриране“³⁰. Поради финансови причини съвременните университети не могат да бъдат абсолютно независими от държавата. Дори най-известните американски частни университети не могат да съществ-

²⁹ ДВ, бр. 1782016 г.

³⁰ Аврамов, Л. Актуални проблеми на академичната автономия. // Стратегии на образователната и научна политика, 1/2011, с. 56–65.

²⁸ ДВ, бр. 92/2003 г.

вуват и да се занимават с чисто научни изследвания без финансовата помощ, която им се предоставя за тази цел, и без данъчните облекчения, които ползват.³¹ Авторът се присъединява към тези становища. Академичното самоуправление не се изчерпва само и единствено с административна и управленска свобода за избора на органи за управление на висшето училище, свобода при избора, назначаване и освобождаване на преподаватели, свобода в научноизследователската и учебна дейност. Част от академичното самоуправление е и финансовата независимост, свързана с управлението на финансовите източници и разходването на средства от висшите училища.

От друга страна, академичната автономия не означава абсолютна независимост на висшите училища от държавата. Във всяко едно демократично общество държавата има редица функции в управлението на висшето образование. Специализиран държавен орган за оценяване, акредитация и контрол на качеството на научноизследователските и образователни дейности, извършвани от висшите училища е Националната агенция за оценяване и акредитация към Министерския съвет (чл. 11, ал. 1 ЗВО). Академичната автономия не изключва възможността за контрол на държавата над висшите училища, но финансовата независимост е ключът към баланса между контрола от страна на държавата върху дейността на висшите училища и академичната автономия.

Третата форма на академична автономия е неприкосновеност на висшето училище. Съгласно чл. 22 ЗВО автономията на висшето училище не може да се нарушава чрез: 1) намеса в дейността на висшето училище, освен в случаите, изрично посочени в закон; 2) влизане или оставане на органите на сигурността и обществен ред без съгласието на академичните власти, освен за предотвратяване на непосредствено предстоящо или започнало престъпление, за залавяне на извършителя му, както и в случаите на природни бедствия и аварии; 3) създаване и дейност на политически и религиозни организации във висшето училище; 4) осъществяване на дейност, накърняваща конституционни права на членовете на академичната общност, свързани с раса, народност, етническа принадлежност, произход, религия, убеждение, политическа принадлежност.

Тази форма на академична автономия е нова и е въведена в нашето законодателство за първи път със ЗВО. По действието на Закона за акаде-

мичната автономия на висшите учебни заведения академичната автономия се свежда само до академична свобода и академично самоуправление. ЗВО не дава определение на неприкосновеността на висшето училище. В литературата тя се определя като запазване от външна намеса и посегателства, политическа и религиозна неутралност на висшето училище.³² Това е институционална неприкосновеност на висшите училища като най-важни научни и образователни институции, не само пространствена неприкосновеност като сгради и територия.

Тази форма на академична автономия допълва другите две по такъв начин, че висшето училище да може пълноценно да изпълнява своята специфична обществена роля – да предоставя образователни услуги и да развива научна дейност. Академичната автономия е важен фактор за осъществяване на едно важно конституционно право на гражданите – правото на образование, в това число и висше, прогласено в чл. 53 от Конституцията. А научните изследвания, технологичното развитие и иновациите са двигател на съвременната икономика в модерните общества. За да могат да изпълнят успешно своята обществена роля, висшите училища трябва да разполагат с достатъчно независимост от държавата.

В заключение са представени няколко основни изводи от направения обзор. Развитието на висшите училища трябва да се търси по пътя на разширяване на академичната автономия чрез правото да се извършват редица стопански дейности като една от формите на академично самоуправление и чрез утвърждаване на най-новата форма на академична автономия – институционална неприкосновеност на висшето училище. Това ще доведе до по-голяма финансова стабилност и институционална независимост на висшите училища от държавата, а оттам и до по-голяма академична автономия във всичките ѝ форми. Както видяхме от историческия сравнително-правен анализ на българското законодателство от Освобождението до днес, академичната автономия зависи от икономическото, политическото и социалното развитие на обществото в дадения исторически момент. Затова въпросът за същността и границите на академичната автономия е много важен и в друг аспект, с оглед на модернизиранието на дейността на висшите училища у нас и интегрирането на българското висше образование с европейското след присъединяването на България към Европейския съюз. Академич-

---

³¹ Торанс, Ж. П. Академична свобода и университетска автономия. // Перспективи 3/1998, с. 379.

³² Георгиев, И. и Петров, В. Пряката демокрация и академичната автономия. // Годишник – Научни трудове на Института за държавата и правото, С., 2014, с. 118–119.

ната автономия е един от важните фактори България да се превърне в силен и привлекателен регионален център за модерно висше образование с европейски профил, атрактивен за студенти от Европа и света.

Използвана литература

1. **Аврамов, Л.** Актуални проблеми на академичната автономия. // Стратегии на образователната и научна политика, 1/2011 г.
2. **Баламезов, Ст.** Конституционно право. Част трета, Софи-Р, 1993 г.
3. **Близнаков, П.** Академическият съвет и ръководства на Икономическия университет – Варна през 75-годишната му история. // Известия на ИУ – Варна, 1/1995 г.
4. **Бояджиева, П.** Университетската автономия и обществена модернизация или общественят смисъл на борбата на Софийския университет за автономия. // Социологически проблеми, 3/1997 г.
5. **Георгиев, И. и Петров, В.** Пряката демокрация и академичната автономия. // Годишник – Научни трудове на Института за държавата и правото, С., 2014 г.

6. **Манафова, М.** Университетската автономия: въвеждане и отстояване (1888–1912). // Исторически преглед, 11/1988 г.

7. **Манолова, М.** Идеята за автономността при създаването и развитието на Университета. // Научен живот, 5/1988 г.

8. **Торанс, Ж. П.** Академична свобода и университетска автономия. // Перспективи, 3/1998 г.

9. **Цанев, Д. и др.** История на Софийския университет „Климент Охридски“. С., 1988.

10. **Цонев, С.** История на ВИНС „Д. Благоев“ – Варна. В., 1988.

За контакти:

Гл. ас. д-р Дарина Неделчева Димитрова
Икономически университет – Варна
катедра „Правни науки“
e-mail: darina@ue-varna.bg